

A felbomlás hírnökei.
Az Osztrák-Magyar Monarchia képe Franciaországban 1879-1918

Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával a dunai térségben egy soknemzetiségű birodalom helyét egymással vetélkedő nemzetállamok foglalták el. A rendkívüli gyorsasággal lezajló hatalmas változás szinte azonnal kiváltotta az értelmezés igényét, és ennek következtében a politikai publicisztikában, a memoár- és a szépirodalomban, valamint a történetírásban megkezdődött a legkülönbözőbb értelmezési sémák megalkotása, majd szüntelen újrainírása. Bár az új helyzet Közép-Európa országaiban vetette fel a legtöbb problémát, hiszen ott a nemzeti, állami és csoportlét gyökeres átrendeződése következett be, a francia társadalomban szintén kialakult az igény a történetek értelmezésére. Így volt ez azért, mert a francia politika az első világháborút követő rendezésben minden más nagyhatalom diplomáciájánál aktívabban vett részt, ezért az új közép-európai rendet sokan az Élysée-palota és a Quai d'Orsay békéjének tekintették. A nyugati hatalmak közül Franciaország lakossága kockáztatta, szenvedte a legtöbbet. A közép-európai térség nemzeteinek többsége is első-sorban Franciaország nagyhatalmi státuszával kötötte össze a rendezést.

A világháború utáni nagy munkák nem voltak előzmények nélkül. A történetírás 1918-at néha szinte rutinszerűen „olvassa ki” a háború előtti francia közélet egyes jelenségeiből. A Monarchia szláv nemzeteinek ügyét felkaroló ún. szlavista iskola (*les slavissants français*) tevékenysége több politikátörténeti munkában feldolgozásra került már. Tanulmányunk célja az, hogy a politikátörténeti narratívát az *intellectual history* szempontjai alapján végrehajtott vizsgálat révén korrigálja és kiegészítse. Nézetünk szerint két ponton lényeges árnyalni az 1918 előtti Monarchia-diskurzusról kialakított képet: egyfelől szükséges a szlavista iskolát a politikai instrumentalizáció kétségkívül valós tényezőjén túl is megvizsgálni, és mint sajátos történeti-politikai diskurzust feltárni, másfelől rá kell mutatni, hogy a szlavista iskola 1914-ig korántsem monopolizálta a Monarchiáról való közbeszédet, hanem párhuzamosan létezett a más szempontrendszer alapján közelítő geopolitikai iskolával. Ennek létezését egy-egy megjegyzésben általában regisztrálja ugyan a vonatkozó irodalom, azonban a túlságosan teleologikus, azaz a felbomláshoz eljutni, azt magyarázni igyekvő historiográfiai mesternarratívában jelentősége elkerülhetetlenül elsikkad. Tanulmányunkban ezért arra teszünk kísérletet, hogy a francia történetírás 1918 előtti korszakának témánk szempontjából releváns kutatóit és műveiket olyan historiográfiai elemzés során mutassuk be, melyben vizsgálatunkat nem egy teleologikus modell határozza meg. Azaz nem a felbomlás és a történetírói tevékenység közötti, mások által feltételezett ok-okozati viszonyt tekintjük át, hanem sokkal inkább arra keresünk választ, milyen történetírói módszerek és milyen elbeszélésminták álltak rendelkezésre az első világháború előtt és alatt egy kortárs történeti jelenség, az Osztrák-Magyar Monarchia narratív megragadására és leírására.

A szlavista iskola

Az 1918 előtti francia Monarchia-irodalom vizsgálata során több okból is másképp kell eljárunk, mint a birodalom felbomlását követő évtizedek történetírói teljesítményeinek elemzésekor. Nem pusztán az különbözteti meg a két időszakot, hogy az 1918 előtt író szerzők a felbomlás miéértjére még nem kereshették a választ, és magát a felbomlás lehetőségét mérlegelték csupán, de az is, hogy munkásságukkal jelentős, elsősorban cseh és francia történeti irodalom foglalkozik, mely azonban munkásságukat nem módszertani-

elbeszélésméleti, hanem szinte kizárólag politikatörténeti kontextusban értékeli. A selekciónak ez a módszere egyben magyarázata is annak, miért nem nyújt teljes képet a Monarchia 1918 előtti irodalmáról az 1945 utáni történetírás. A történészek számára ugyanis a korból szinte kizárólag csak az az iskola bírt fontossággal, amely egyértelműen kapcsolatba volt hozható az általuk elsősorban kutatott politikatörténeti eseménysorokkal, vagyis a francia szlavisták (*les slavissants français*) köre.¹

A francia szlavisták nem alkottak szoros csoportot sem életkoruk, sem végzettségük, sem munkásságuk alapján. Louis Léger, Ernest Denis, Emile Picot, Alfred Rambaud, illetve a következő generáció két kiemelkedő tagja, Louis Eisenmann és Mario Roques mégis joggal szerepel egymás mellett a felsorolásokban.² Egyazon iskola tagjaivá teszi őket közös módszertani meggyőződésük, mely a művelődéstörténettől a politikán át a jogtörténetig összefogva a társadalomtudomány rendelkezésére álló források segítségével olyan kép kialakítását tűzte ki célul, mely elsősorban a nemzeti, és a szó tizenkilencedik századi értelmében faji sajátosságok bemutatásán alapszik.

A Monarchia-irodalom kontextusában a szlavista iskola első jelentős munkájaként általában Louis Léger 1879-es osztrák-magyar történetét szokás megjelölni.³ Bár három-négy évtized választja el Denis nagy történeti munkáinak, így a *Csehország története a fehérhegyi csata után*, megjelenésétől, nézőpontjaik jelentős hasonlóságot mutatnak.⁴ A hagyományos nyugat-európai történetírás formáival mindkét szerző radikálisan szakít. Ha a századforduló francia és angolszász hagyományába illeszkedő elbeszélési módot keressük, a jelenkori állam történetét a pozitivisták tudós eszméjéhez hűen feldolgozó fiatal Louis Eisenmann 1904-es *Az osztrák-magyar kiegyezés* című könyvéhez kell fordulnunk.⁵

Eisenmann az öt francia történész körökben egy csapásra ismertté tevő munkájában nem kevesebbre tett kísérletet, mint egy állam lényegének megragadására. A lényegét pedig mi más tükrözhetné, érvelt, mint alaptörvénye, azaz a Monarchia esetében a kiegyezési törvény. Eljárása a stubbs-i jogtörténeti iskola és a frissen formálódó politikatudomány keresztződése: paragrafusok, megvilágító példák váltakoznak a könyv közel hétszáz oldalán keresztül. A módszer mindvégig ugyanaz: a jog révén megragadni az államot, az állam révén a társadalmat. Ebből a megközelítésből nem születik sem drámai erejű elbeszélés, sem nagy ívű magyarázat a Monarchia jövődőlts sorsával kapcsolatban. Éppen ellenkezőleg, Eisenmann számos esetben elismeri, hogy az általa felvázolt forgatókönyvek egy vagy több feltétel teljesülésétől függenek. Jövőképe tehát egyszerre pluralisztikus és feltételes, és a szerző a munka születésének jelenét is hasonló érzékenységgel kezeli.

A szerző forrásai közé a rendeletek, törvények, parlamenti beszédek, s a jelentősebb újságok tudósításai tartoznak. A forrásbázis megfelel a módszertani igényeknek, hiszen ezek

¹ A teljesség igénye nélkül említhetők KOLAR, Frantisek: *Edouard Benès et le Conseil national tchécoslovaque de la rue Bonaparte*, *Guerres mondiales et conflits contemporains – Revue d'histoire* 1993. 1. sz. 9-16. MICHEL, Bernard: *Le rôle d'Ernest Denis et du journal La Nation dans la naissance de la Tchécoslovaquie*; *Guerres mondiales et conflits contemporains – Revue d'histoire* 1993. 1. sz. 17-26. FERENCUHOVÁ, Bohumila: *Les slavissants français et le mouvement tchécoslovaque à l'étranger au cours de la Première Guerre mondiale*, *Guerres mondiales et conflits contemporains – Revue d'histoire* 1993. 1. sz. 27-36. CHARUE, Jean: *Les slavistes français et l'Autriche-Hongrie de 1867 à 1918*, *Etats danubiens* 1991. 127-137.

² CHARUE (1991). MARES, Antoine: *L'historiographie de la naissance de la Tchécoslovaquie*, IN: CASTELLAN, Georges (szerk.): *Les nationalités de l'Autriche-Hongrie et la paix de 1918-1919: Actes du colloque franco-autrichien des 1er et 2 décembre 1988 à Paris*. Institut Autrichien, Paris 1989. 53-74.

³ LÉGER, Louis: *Histoire de l'Autriche Hongrie depuis les origines jusqu'à l'année 1878*, Hachette, Paris 1879.

⁴ DENIS, Ernest: *Fin de l'indépendance de Bohême*. Paris, E. Leroux, 1890. I-II. Uő: *La Bohême depuis la Montagne-Blanche*. E. Leroux, Paris 1903. I-II.

⁵ EISENMANN, Louis: *Le compromis Austro-Hongrois de 1867 – Etude sur le dualisme*. Cujas, Paris 1968. reprint, 1. kiadás 1904.

révén elvben az állam működésében válik megragadhatóvá, míg a napilapok az „avatott” megfigyelők külső reflexióval ismertetik meg. A gyakorlat, így Eisenmann munkája is azonban bebizonyítja: az intézménytörténet esetenként szembesülhet olyan történeti problémákkal, amelyeket a rendelkezésére álló eszközrendszerre hagyatkozva nem képes értelmezni. *Az osztrák-magyar kiegyezésben* ilyen problémának bizonyult a nemzetiiségi kérdés.

Eisenmann érzékenyen veszi számba a Monarchia működését zavaró politikai és jogi tényezőket. A társadalommal kapcsolatos fogalmakat azonban nem képes integrálni rendszerébe, nem mutat fel kapcsolatokat, megfeleléseket a politikai szintér s a mélyben zajló társadalmi folyamatok között. A problémákat képes ugyan feltárni, ám ezeket nem helyezi el teljes mértékben kontextusukban. Megállapítja például, hogy „*a jelenlegi válság [1904] eredeti oka szintén a kiegyezés maga,*”⁶ de az osztrák alkotmányos válságot nem kezeli valóban akut problémaként. Munkája végén, a jelen felé közeledve visszatér problémájához, és megállapítja, hogy két kiút is létezik, melyek „*egyaránt megvalósulhatnak*”, nevezetesen a cseh-osztrák-kiegyezés vagy az egységesítő abszolutizmushoz való visszatérés.⁷

Eisenmann megállapításait nehéz közel száz évvel később kritikával illetni, hiszen úgy tűnhet, az utólagos tudás birtokában tehetők csak meg ilyen kijelentések. Nézetünk szerint azonban ennél többről van szó: a szerző ugyanis a Monarchia problémáinak lényegét is a következő megállapításával foglalja össze: „*a nagy nehézség ... az egyes nemzetiségek történelmi és mások természeti jogainak összeegyeztetése*”.⁸ Eisenmannál szó sincs valamiféle „*népek harcáról*”, tehát arról az ideológiáról, amely az első világháborús propaganda-irodalomban nyeri el végső formáját, ám amely – mint arra alább kitérünk – már Denis, sőt Léger írásaiban is kimutatható. A *Compromis* megmarad államjogi munkának, amely arra keres választ, hogy egy nemzetiiségi viták következtében kialakult alkotmányos válság milyen jogi és törvényi reformmal lenne feloldható. A válasz ennek megfelelően mérsékelt: a szerző szerint a jövő „*a nemzeti autonómia, amelyet a megye illetve a körzet autonómiája biztosít*”.⁹

Szintén a jellegzetes állam- és jogcentrikus kérdésfeltevésből következik az a módszer, amellyel Eisenmann a „*magyar problémát*”, a magyar elit kiegyezés iránti ambivalens viszonyulását elemzi. Az osztrák elégedetlenségen nem csodálkozik, hiszen arra kielégítő magyarázat a magyar „*túlsúly*”. A valódi kérdés számára az, hogy „*Magyarország miért törekszik elszakadni Ausztriával való uniójától, melyből annyi előnye származik, és Ausztria miért tűri el, hogy másodrendű szerepet játsszon ebben az unióban, melynek neve az ő nevével kezdődik.*”¹⁰ Ismét csak azt kell válaszolnunk, hogy a kérdés azért így fogalmazódik meg, mert a módszer nem képes megragadni az állam és a társadalom politikailag, illetve jogilag nem kodifikálható aspektusait.

A francia történetírás egybehangzó vélekedése szerint a kiegyezésnek azóta sem született jobb értékelése, mint az 1904-es munka. Ez elképzelhető, ám az sem vonható kétségbe, hogy olyan sem, amely arányaiban ily kevés figyelmet szentelt volna a kompromisszum létrejöttét megelőző 20 év történetének, valamint a politikai struktúrák mögött meghúzódó társadalmak történetileg determinált megosztottságainak. Eisenmann természetesen kitér a francia diskurzusban ismert „*létvészélyekre*”, és azokat gyorsan és hatásosan „*déliabábbá*”

⁶ Uo. XI.

⁷ Uo. 668-669.

⁸ Uo. 679.

⁹ Uo. 680. A teljesség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a magyarországi nemzetiiségi helyzet kapcsán még Eisenmann is kénytelen volt megjegyezni, megtörve narrációjának menetét: „*azt lehetne hinni, folyamatosan hatalmas összeesküvés fenyegeti a magyar államot. Ha szlovák polgárai nyelvi jogokat követelnek, akkor „pánszlávok”, ha románok, akkor <<szeparatisták>> vagy <<dákorumánok.>>*” Uo. 558.

¹⁰ Uo. XI.

nyilvánítja, így söpri le az asztról a magyar függetlenségi törekvéseket, a pánszlávizmust, és a „nem létező” pángermanizmust. A szó szoros értelmében Eisenmann állításaira valóban nem cáfolt rá a történelem. Ő azonban ebben az esetben is azokat a szeparatista ideológiákat veszi számba, amelyeket meg tud feleltetni jelenbéli vagy múltbéli államok vonzásának. Nem számol semmiből keletkező vagy „történelmietlen” alakváltozásokat áteső állammal, mivel a jogi fejlődés által meghatározott diskurzusában ezek nem megengedett spekulációk. A konklúzióban megállapítja, hogy míg a válság valóságához nem fér kétség, az nem lehet képes megrengetni a Monarchia alapjait. Eisenmann inkább optimista, és – bár nyíltan nem mondja ki – egy osztrák-cseh „belső”, a dualizmust nem felrúgó kiegyezéssel számol, valamint hosszabb távon az önkormányzati autonómiák megjelenésével. Nyíltan az utolsó bekezdésben azonban csupán annyit állít, hogy a birodalom léte nem forog veszélyben, „hacsak nem következik be a jelenlegi európai politika egyensúlyának és a kontinens rendjének teljes felborulása”. Victor-Lucien Tapiével ellentétben, aki a mű reprint kiadásához az előszót írta, nem gondoljuk, hogy 1918 végén bekövetkezett volna egy ilyen minden keretet szétfeszítő felbomlás.¹¹ A Monarchia egykori területétől eltekintve Európában csak a cári Oroszország nyugati végein kellett, ideiglenesen, teljesen új határokat húzni. Ezért a Monarchia felbomlásában és felosztásában a kontinens történetében inkább unikális eseményt látunk, amelynek magyarázatához nem elegendő az általános felfordulásra hivatkozni, ahogy például 1921-ben már Eisenmann sem tette.

Gyökeresen más elbeszélő stratégiát találunk a tulajdonképpeni szlavisták Monarchiával foglalkozó munkáiban. Louis Léger *Ausztria-Magyarország története* című munkájában már 1879-ben megteremtette a kánon alapjait, amelyekhez utóbb mind maga, mind tudóstársai ragaszkodtak. Lényegi elemnek tarthatjuk a nemzetkarakterológiával való foglalkozást, amely a történeti folyamatok leírásakor „alfa-omega” pozíciót foglal el: a modern kori történelmi folyamatok leírásakor állandóan visszautalás történik a „fajok”, illetve „népek” változhatatlan személyiségére.¹² Ezekből a személyiségjegyekből vezethető le a népek „viselkedése”, és „cselekedeteik” végső soron személyiségükhöz csatolnak vissza. A nemzetkarakterológiának az elbeszélésen belüli központi szerepéből könnyen levezethetőek a történetmondás egyéb jellegzetességei: a narrációt egy vagy több nép-egyéniség metaforája uralja, melyek „életéből” születik a történet. Az „alfa-omega”-tézisből egyszerre következik a történeti determinizmus és a teleologikus jelleg, hiszen a népkarakter saját ideális és Léger szerint sosem változó állapotának realizációjára törekszik.

A fentiek alapján kijelenthetjük, hogy a pozitivistáknak szemben a keletről importált szemléletmód új fejezetet nyitott a francia történetírásban. Bár kimutathatók lennének rokoni jegyek például Michelet nemzeti-forradalmi írásmódjával, nem szabad megfeledkezni a francia forradalom történetének az apró, az eltérő iránti csillapíthatatlan érdeklődéséről, mely a „nemzeti folyamat” állandó ellenpontozásaként jelenik meg művében.¹³ A szlavisták nemzetértelmezésére egyértelműen rányomta bélyegét, hogy történész lett irodalomtörténész volt, akiknek történeti és részben politikai szocializációja Prágában történt, ahol naív fiatalokként egy intellektuálisan pezsgő, azonban végletesen mitizált történeti tudattal rendelkező és etnocentrikus közéletbe csöppentek, és azon belül is egy

¹¹ TAPIÉ, Victor-Lucien: *Préface*, IN: EISENMANN, Louis: *Le compromis Austro-Hongrois de 1867: Etude sur le dualisme*. Cujas, Paris 1968. IV.

¹² Érdekes ugyanakkor, hogy a „nemzet” szóval ezek a szerzők is tartózkodóan bánnak, csak az állami múlttal rendelkező népekre vonatkoztatva használják rendszeresen. Ezért is lesz problémamentes a „jugoszláv nemzet” a francia diskurzusban 1918 után, míg például a „szlovén nemzet” kifejezéssel a korszakban nem találkozunk.

¹³ MICHELET, Jules: *History of the French Revolution*. University of Chicago Press, Chicago 1967. A francia eredeti 1847-53-ban jelent meg, az angol fordítás az 1888-as kiadás alapján készült. A románcszerű cselekményesítéshez ld. 440-445. az ellenpontozás azonban tetten érhető a mű részletezőbb fejezeteiben.

olyan közösségbe kerültek, mely a nemzetkép-alakítás potenciális propagandistáinak tekintette őket. Képzettségük után céljaikban így lettek „szlavisták”, módszerük azonban inkább a német iskolára emlékeztet, írásmódjukat pedig a második generációs (tehát a „nacionalista” vagy „szélsőséges”) német historizmussal rokoníthatjuk.

Léger 1879-es művéből világosan kiolvasható, hogy a szlavisták milyen kritikus pontokon vetették el a hagyományos történetírás megközelítéseit, melyeket Eisenmann munkája kapcsán igyekeztünk meghatározni. Számára az állami egység, háromszázötven évnyi történelem nem nyom sokat a latban, mivel azt a nemzetek és népek egyéniségén tett erőszakkal azonosítja. Központi jelentőségű számára, hogy „*Ausztria-Magyarország sem földrajzi, sem nemzeti szempontból nem egységes, természetes határokkal nem rendelkezik*”. Elismeri, jelen pillanatban ugyan egyensúlyban van, ám ha „*ez az egyensúly megtörik, az halálát jelenti*”.¹⁴ Léger az osztrák dominancia hosszú periódusát a népeken tett erőszakkal, tulajdonképpen a népek sorsának „*kisiklásaként*” értelmezi, így magyarázatot kell adnia arra, hogy az általa kiirthatatlannak tartott népkarakter és az eleve adott természetes törekvés a nemzeti szabadság kivívására miért késhet évszázadokon át. Az okot a „*szlávok földrajzi széttagoltságában*” fedezi fel, amely nézete szerint megmagyarázza, hogy miért nem jutottak meghatározó pozícióba a Monarchián belül.¹⁵

A bevezetőt követő történeti áttekintésből kiderül, hogy Léger értelmezésében a történelem kezdetben természetes (nép – nemzet – állam) fejlődési útvonaláról két hódító karakterű nemzet, illetve faj, a germánok és a magyarok térfoglalása következtében tért le, és ezek különösen az újkorban, főként 1848-ban és 1867-ben sikeresen szakították szét és nyomták el a földrajzi megosztottságuk következtében erejüket hatékonyan felhasználni nem tudó békés szlávokat. Lényeges jellemzője a munkának, hogy Léger egyértelműen a „*szlávok*” kifejezést részesíti előnyben, de leginkább a cseheket érti alatta, így érthetővé válik a „*békés szlávok*” utóbb az első világháborúban elterjedt toposza, amely például egy esetleges szerb kitekintés esetén nehezen lett volna fenntartható.

Léger általános történeti munkát írt, azonban egyértelműen a jelenhez kapcsolta azt. Személyesen megélt tapasztalata volt a Hohenwart-kíséret kudarcát követő csehországi elkeseredés, amely szerinte a helyzet „*megfagyásához*” vezetett.¹⁶ A fenti bekezdésekben változott etnocentrikus narráció meghatározó jellege ugyanakkor 1879-ben – szemben a világháborús évekkel – még nem zárta ki a szöveg bizonyos fokú pluralizálódását, más elbeszélőmódok töredékes megjelenését. Léger esetében ezek a heterodox szövegtöredékek jellemzően a kortárs politológiai iskola szótárából kerültek át, de más kontextusban maguk is átértelmeződtek. A konklúzióban egy lényeges helyen például a Monarchia multietnikus jellegéből következő küldetése nyer említést, vagyis az az elképzelés, mely szerint a soknemzetiségű birodalom legitimitációját az ad(hat)ja, hogy súlyt, és ezáltal a békés és szuverén fejlődés garanciáját nyújtja a kis nemzeteknek, beleértve ebbe a „*török igát lerázó balkáni népeket*” is.¹⁷ Léger elvben tehát elképzelhetőnek és kívánatosnak tartja egy nagy „*köztes*” állam létét, amely elzárja Németországot (illetve, a szerző szóhasználatában, a „*germán fajt*”) a Kelettől. Érdekes, hogy a nemzetek autonóm személyiségét olyannyira hangsúlyozó szerző ennek kapcsán elképzelhetőnek tart egy „*hatalmas és életteli federációt*”. Nézetünk szerint ebben az esetben a szerző részben mechanikusan, részben tudatosan egy toposzt kölcsönzött az alább bemutatásra kerülő rivális, ún. geopolitikai iskolától, azonban az szemantikailag inkompatibilisnek bizonyult saját nyelvével. Az átvétel mégis indokolt volt,

¹⁴ Léger (1879): 3-6.

¹⁵ Uo. 9.

¹⁶ Uo. 574.

¹⁷ Uo. 583.

mivel francia közönsége elvárta, hogy valamilyen módon kitérjen arra a kérdésre, mely a Monarchiával kapcsolatban leginkább foglalkoztatta: a Habsburgok állama hajlandó és képes lesz-e távolilag Franciaország szövetségeseiként működni. Ez a gondolkodásmód azonban nem hozható közös nevezőre saját historizáló moralizmusával. Amennyiben ugyanis a népek szuverenitásra való törekvését egyszerre sorsszerű és erkölcsileg telített folyamatként fogja fel, a reálpolitikai önérdékre történő hivatkozás elveszti legitimitását.

1879-ben, mint azt fentebb jeleztük, Leger már megalkotta az új diskurzus alapvető szókincsét és elbeszélő sémáját, ám nem kísérelte meg a Monarchia teljes delegitimálását. A huszadik század első éveire a központi hatalmak kialakult tömbje már érthetően megkérdőjelezte a geopolitikai iskola korábbi érvelését, melyet elsősorban a Németországgal szembeni francia félelmek politológiai interpretációja foglalkoztatott. Ernest Denis, a szláv népek és különösképpen a cseh nemzet legodaadóbb és legismertebb párizsi védelmezője és propagátora 1903-as munkájából jól kiolvasható a szerző saját történelemlátása és a korábban bevett politológiai diskurzus közötti feszültség.

Denis már 1878-as, az *École Normale Supérieure* könyvtárában megőrzött doktori értekezésében (*Husz és a huszita háborúk*) kijelentette, egy retorikai kérdésbe rejtve: „*bár a XV. századi felkelés nem pusztán a szlávok bosszúja volt, hogyan lehetne nem felfigyelni a benne rejlő németgyűlöletre, mely a cseh nép életének alapvető vonása [trait principal]?*”¹⁸ Gondolkodására mindvégig jellemző maradt a századfordulós bécsi filozófia egyes áramlataira jellemző *Rassenkampf*-elmélet, mely erős darwini hatás alatt a történelmet (nem biológiailag definiált) népfajok küzdelmeként értelmezte.¹⁹ A Denis által kialakított és a Sorbonne-on is fáradszóról népszerűsített felfogás szerint a szláv népek békés és törzsi hagyományaiából következően demokratikus érzelmű tömege a középkor óta küzd az agresszív német feudalizmussal és imperializmussal, amely folyamatosan fenyegeti szuverenitását és identitását. Doktori értekezése mellett kiolvasható ez a nevével ismertté tevő *Csehország Fehérhegy óta* című hatalmas terjedelmű munkájából is. Jellemző, hogy Denis-t még ebben a könyvében sem foglalkoztatja igazán a Habsburgok birodalmának létrejötte, azaz nem keres választ arra, miért alakult ki a Közép-Európa kis nemzetek hol erőszakkal, hol békésen integráló állama. Számára a kérdés ebben a formában ugyanis nem tehető fel, hiszen a válasz maga a munka alapvető feltevése, nevezetesen az egymással eltérő népjellemükből következően konfliktusba kerülő fajok, illetve népek harca, mely a történelemből kiiktatja a hatalmi viszonyok és az államképződés közép-európai sajátosságainak mélyebb vizsgálatát. Ezek helyét foglalja el az ún. *histoire engagée*, az elkötelezett történetírás, amely ebben az esetben elsősorban a nemzeti perspektívával való feltétlen azonosulást és a jelen nemzetképének múltba való visszavetítését jelenti. Annál meglepőbb, hogy munkájának végén, nem sokkal mielőtt vészjóslóan jövődőlésbe kezd, mely szerint „*egy napon a [cseh] hazafiak, ügyük igazságától felbátorodva, felidéznek majd magukban, hogyan szálltak szembe atyáik egykor egész Európával, és hogyan kényszerítették meghátrálásra a császárokat és a pápákat,*” váratlanul – ha csak néhány bekezdés erejéig is – a Monarchia életképességéről értekeznek. Ekkor – mély ellentmondásban egész műve felfogásával és érvelésével – kijelenti például, hogy „*az Ausztria létrejöttét eredményező XVI. századi tényezők máig sem szűntek meg hatni,*” és ezért „*panaszai jogossága ellenére a lengyelek, szlovének és csehek érdekében áll a Monarchia fennmaradása.*”²⁰

Denis eljárására magyarázatot keresnünk bizonytalan találgatásokba torkollna. Annyit azonban megkockáztathatunk, hogy diskurzusának váratlan megbicsaklását – pontos viszo-

¹⁸ DENIS, Ernest: *Hus et les guerres husites*. Thèse pour le doctorat. 1878. I. 27.

¹⁹ KISS Endre: *A „k.u.k. világrénd” halála – Bécsben*. Magvető, Budapest 1978. 118-131.

²⁰ DENIS 1903. II. 663-664. 670.

nyuk meghatározásáról lemondva – két tényező is befolyásolta: egyrészt a cseh nemzeti-történeti nyelvjáték függetlenségi éle, amely azonban 1915-16 előtt nem párosult határozott politikai függetlenségi törekvással (eltekintve talán Kramař pártjától), illetve a francia geopolitikai iskola már említett gondolkodásmódja, amely elsősorban a földrajzi térre vetített hatalmi befolyás perspektívájából vizsgálta a jelent és a közelmúltat.

III. A geopolitikai iskola és a Monarchia

A geopolitikai iskola egészen az 1910-es évek elejéig elsősorban legitim diskurzusnak számított. A szlavisták egy egzotikus témában mélyedtek el, és újszerű megközelítésben írtak úgy, hogy eleinte széles érdeklődésre nem tarthattak számot, míg a német-szláv szembenállásban rá nem találtak a francia közönség előtt a témát érdekessé tevő toposzra. Ezzel szemben e korai politológusok a nagyhatalmi státuszában bizonytalankodó és revánsvágytól égő francia értelmiséget elsősorban érdeklő témákról írtak: a nagy európai államok hatalmáról, berendezkedéséről és egymáshoz való viszonyáról. Két legolvasottabb kelet-szakértőjük André Chéradame és René Henry volt. Természetesen ők sem tagadták, hogy a Monarchia bizonyos belső problémákkal küzd, azonban a szlavistákkal ellentétben hittek ezek megoldhatóságában és abban, hogy a Monarchia szembefordítható Németországgal.

Chéradame legismertebb, 1901-es könyvében (*Európa és az osztrák-magyar kérdés a XX. század hajnalán*) határozottan kiállt a birodalom létezésének szükségszerűsége mellett. Érvéle nem volt újszerű: abból indult ki, hogy a kis sláv nemzetek (amelyeket ő rendszerint nem nevezett sem „fajnak” sem összefoglalóan vagy metonimikusan „szlávoknak”) csak a magyarokkal és az ausztriai németekkel összefogva őrizhetik meg önállóságukat.²¹ Nézete szerint ezt az „Ausztriát” alkotó népek felismerték, ezért a birodalom „rendelkezik valódi erőforrásokkal és életerővel, a dolgok természetes menete nem széthullása felé tart, megcsonkítását éppen ezért csak külső hatalom kényszere eredményezhetné.” Chéradame szerint még az aktuálpolitikai fejlemények is alátámasztják optimizmusát. A magyarok ellen ugyanis a pángermánok a románokkal fogtak össze, és „ezért ők rá fognak kényszerülni a többi néppel való megegyezésre”.²² „A dolgok belső ereje a föderalizáció felé hat” – zárja könyvét a szerző. „Ferenc József a döntő pillanatban ugyan mindig visszariadt”, ez azonban nem lesz örökké így, hiszen ez csak Berlin kényszere miatt történhetett, mely „Sadowa óta” elnyomja Bécsset. A megoldást a cár beavatkozása jelentené, aki garantálhatná Berlinnel szemben a birodalom szuverenitását. A valószerűtlentől egyre valószerűtebbig jutó Chéradame azzal igyekszik realitást kölcsönözni érvelésének, hogy megállapítja: a Hohenzollernek a Monarchia vesztén munkálkodnak, karöltve a pángermánokkal, ezért Franciaországnak és Oroszországnak érdekében áll fellépni a Monarchia mellett.²³

Chéradame érveléséhez hasonló gondolatmenetet találunk Henry 1903-as munkájában is. *Kérdések Ausztria-Magyarországról és a Keletről* című könyvében a szerző a klasszikus diplomáciai érvelést fogalmazza újra, fokozottan geopolitikai megközelítésben. Eszerint a Monarchia a túlságosan megerősödött Berlin keleti törekvéseinek útjában áll. Mint nagyhatalom nem mondhat le saját befolyási övezetéről, és nem támogathatja a német imperializmust. Így Franciaország ügyes politizálással szövetségest találhatna magának, mellyel Németországot gyakorlatilag megbénítaná.²⁴

²¹ CHÉRADAME, André: *L'Europe et la question de l'Autriche-Hongrie au seuil du XXe siècle*. Plon, Paris 1901. 159.

²² Uo. 194-195.

²³ Uo. 415. 425.

²⁴ HENRY, René: *Questions d'Autriche-Hongrie et questions d'Orient*. Paris, 1903. 33-54. ld. még uó.: *Des monts de Bohême au Golf Persique*. Paris 1908.

Chéradame és René elemzését egymással rokonítja a nemzetiségi kérdés iránti viszonylagos érzéketlenségük, a nagyhatalmi perspektíva, melyben fel sem merül, hogy létezhetnek kisméretű nemzetállamok (különösen két nagyhatalom, a német és az orosz közé ékelve). A Monarchiát belülről vizsgáló szerzők érzékenyebbnak bizonyultak a nemzetiségi kérdés iránt. Bertrand Auerbach 1898-es tanulmánya, a *Fajok és nemzetiségek Ausztria-Magyarországon* ennek a vonulatnak a legismertebb s egyben legmegalapozottabb produkuma volt. Könyvében a szerző egyértelműen, s a legtöbb külföldi elemzót megelőzve feltárta a Monarchia nacionalizmusainak ellentmondásos jellegét. Nemcsak arra hívta fel a figyelmet, hogy a németek civilizációs munkája, illetve a magyarság liberális és szabadságharcos hagyományai (melyeket a szlavisták tagadtak) nem igazolhatják más népek feletti hegemoniájukat, de rámutatott a csehek által alkalmazott történeti elv, a venceli királyság aktualizációjának buktatóira is.²⁵ Auerbach munkásságában egyértelműen megmutatkozik, hogy bár a nemzetiségi problémára koncentrált, azt nem a szlavistákra jellemző historizáló és etnocentrikus megközelítésben teszi. Számára a nemzetiségi kérdés a jelen problémája, melynek történeti gyökerei is annyiban érdekesek, amennyiben a felek azokat érvrendszerükbe betagozzák. Ez az ideológiai integráció azonban természetesen nem kölcsönöz legitimitást az ismertetett érveknek, sőt, ha lehet, a szövegben is jelzett prejudikált jellegük miatt inkább aláássák azokat. Auerbach ugyanakkor természetesen nem a modern nacionalizmus-kutatás eszközeivel elemezte a problémát. Módszertani háttére inkább a geopolitikai iskolához kötötte őt is: az elemzés során célja annak megállapítása volt, milyen módon lenne feloldható a nemzetiségi kérdés, amely a széles körben elterjedt francia nézet szerint megbénítja a Monarchia külpolitikáját, hiszen a német szövetség felé szorítja.

A fenti politológusok eszméinek terjedését a *Revue des Deux Mondes*, a világháború előtti francia közélet egyik legolvasottabb folyóiratának alapján is lemérhetjük. Ennek főszerkesztője a század első évtizedében, a később német- és Monarchia-ellenességéről is ismertté vált Raymond Poincaré után, René Pinon lett, aki politikailag szintén a francia polgári radikalizmust képviselte. Ő még 1911-ben megjelent gyűjteményes kötetében (a *Revue*-ben a keleti kérdéstről megjelent írásait adta közre) többször leszögezte, hogy „*Franciaország az erős Ausztriát az általános béke és egyensúly elengedhetetlen feltételének tartja*”.²⁶ Éppen ezért kijelenthető, hogy 1914 előtt a francia tudományos és közéletben a geopolitikai, tehát a világot a francia nagyhatalmi érdek perspektívájából, egyértelmű erkölcsi-ideológiai vonatkoztatási rendszer nélkül vizsgáló diskurzus számított elfogadottnak. A francia szlavisták munkái ezzel a kánonnal fordultak szembe, határozott erkölcsi kiindulópontból alakítva ki saját, alternatív értelmezést kínáló historizáló elbeszélésüket.

IV. A világháború hatása a diskurzusokra

A francia tudományos közélet radikális átstrukturálódása az első világháború idején ment végbe. A történetírás több kísérletet is tett arra, hogy meghatározza, milyen állomásokon keresztül jutott el a francia diplomácia a Monarchia szétagolásának célként való elfogadásáig. A háborús propaganda szolgálatába állított közélet ezt részben követte, részben megelőzte. 1915-ben jelent meg a háborús bűnösség doktrínáját dokumentumok alapján „tudományosan” alátámasztó hivatalos munka, a szociológus Emile Durkheim és Denis által szerkesztett *Ki akarta a háborút?*²⁷

²⁵ AUERBACH, Bertrand: *Les races et les nationalités en Autriche-Hongrie*. Alcan, Paris 1898. 5-6. 156.

²⁶ PINON, René: *L'Europe et la jeune Turquie: Les aspects nouveaux de la question d'Orient*. Perrin, Paris 1911. 152. 187. 236. Értékeléséhez ld. CHARUÉ: 128-129.

²⁷ DENIS, Ernest-DURKHEIM, Emile: *Qui a voulu la guerre? Les origines de la guerre d'après les documents diplomatiques*. Kimé, Paris 1996 (reprint, első kiadás 1915.) A kötet 1996-os kiadásához Michel Dion

A szerkesztők ebben a gyűjteményben még egyértelműen megkülönböztetik Németország és a Monarchia felelősségét. Nézetük szerint Ausztria helyi háborút kívánt provokálni, amelyből a Hohenzollern-imperializmus kreált világhéget. A Habsburgok birodalmáról ezért azt állapítják meg, hogy „bizonytalan helyzete, a balkáni társadalmak fejlődése, egyes nemzetiségek egyre markánsabb öntudata a közelebbi vagy távolabbi jövőben szükségyszerűen újrarajzolta volna Európa térképét. Ebből aztán olyan rossz közérzet és nyugtalanság sarjadt, mely elvetette a háború magjait”. A megfogalmazás szándékosan szibillai: nem lehet tudni, hogy pusztán balkáni átalakulástól kellett tartania a Monarchiának, vagy esetleg egyes területekről is le kellett volna mondania. Az azonban csaknem bizonyos, hogy a *remaniement* szóval jelölt átalakulás alatt a szerzők korlátozott változásokat értek, azaz a felbomlást nem tekintették szükségyszerűnek, kívánatosságára pedig ebben a műben nem tértek ki.²⁸

A hivatalos propagandánál a szlavisták lényegesen kritikusabb hangot ütöttek meg, beleértve Denis-t is, amikor a propagandahivatal irányvonala nem kötötte meg kezét. Tőle származik az egyik első könyv alakban publikált felosztási terv a Monarchiáról. Már 1915-ös könyvében, mely *A Háború* címet viseli, kijelentette: „Ausztria romjain négy új állam fog szülni”. Egy alpesi és felső-ausztriai német kisállam, Csehszlovákia, egy egyesült délszláv állam, amelynek határai „a Lajtáig és a Rábáig” érnek majd, valamint egy „alföldi” Magyarország. (Erdély sorsáról a szerző semmit nem mond.) Denis maga is elismeri, hogy a rendezésben a nemzetiségi elv sérülni fog, azonban fontosabbnak tartja, hogy a két imperializmus, a magyar és a német ne érintkezzen egymással. Ugyanakkor általános elvként mégis az etnikai határokra való törekvést jelöli meg.²⁹ A munka bevezetése arról tanúskodik, hogy míg Denis egyértelműen úgy vélte, eljött az idő a szlavista diskurzus *Rassenkampf*-narratívájának „politizálására”, a francia nagyhatalmi érdeklődéssel való kompatibilitásának bizonyítására, számot vetett az 1914 előtt domináns geopolitikai diskurzus maradványaival. Szükségesebbnek érezte megemlíteni, hogy szándéka szerint munkája megcáfolja majd „azt a szinte általánosan vallott dogmát, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia fenntartása Franciaország elemei érdeke”.³⁰

A szlavisták által folytatott és a Csehszlovák Nemzeti Bizottsággal összehangolt propagandamunka következő produktuma sokatmondóan *Az Osztrák-Magyar Monarchia felszámolása* címet viselte, és már egy évvel Beneš híres pamfletje előtt megjelent. Szerzője, Léger már kialakult érvrendszerként alkalmazza ugyanazokat a gondolatokat, amelyek majd Beneš munkájában találhatók meg a legtömörebben és legtisztábban. Azonban akár csak Denis-nél, Léger-nél is érezhető, hogy francia közönséghez szólva számol a francia nagyhatalmi érdek diktálta lehetséges ellenvetésekkel. Leszögezi, hogy a Monarchia „pusztán Németország elővédje, civilizációs küldetését megtagadta, becsületét pedig eljátszotta”. Azaz nem várható tőle, hogy Franciaország szövetségese lehet, mivel kulturálisan és diplomáciailag német hatás alá került. Éppen ezért nem kell mást tenni, mint a háború végén „minden nemzetiségnek megadni azt a területet, amelyen él, és amelyet más fajúak [allogènes] lelkiismeretlenül kizsákmányoltak”.³¹

írt bevezető tanulmányt. Bevezetőjéből kiderül, hogy a szöveg az *Études et documents sur la guerre* néven működő, 12 akadémikust, egy tábornokot, egy tengernagyot, és egy nagyiparost tömörítő békeelőkészítő és propaganda-iroda egyik első kötete volt. A csoportnak tagja volt például a történész Ernest Lavisse, a szociológus Émile Durkheim és a filozófus Henri Bergson. I-III. o.

²⁸ Uo. 3. 52-58.

²⁹ DENIS, Ernest: *La Guerre – Causes immédiates et lointaines – L'intoxication d'un peuple – Le Traité*. Delagrave, Paris 1915. 310. 336-337.

³⁰ Uo. 4.

³¹ LÉGER, Louis: *La liquidation de l'Autriche-Hongrie*. Alcan, Paris 1915. 10-11.

Fontos megfigyelni a szlavisták diskurzusában 1915-ben végbement hangsúlyeltolódást. Míg a háború előtt történészként léptek fel, és egyértelműen történeti narratíváik végén igyekeztek aktuálpolitikai kitekintést elhelyezni, ez a világháború alatt érthetően megfordult, és a leplezetlen politikum került előtérbe, másodlagossá téve a korábbi történeti perspektívát. Ez azonban csak úgy volt elképzelhető, ha kialakítják az 1914 előtt befolyásosabb geopolitikai iskola érvelésének alternatíváját, azaz politológiai érvrendszer dolgoznak ki annak bizonyítására, hogy a Monarchia nem lehet Franciaország számára hasznos partner. Míg 1914 előtt éppen a saját politológiai nyelvjáték hiányának tulajdonítottuk a történelmi narratívát részben megkérdőjelező, abból nem következő mérsékelt konklúziókat, a háborús éveket vizsgálva megállapítható, hogy megszületett egy saját ideológiai premisszáiból építkező érvrendszer, mely a fajok harcának eszmei alapját a politológia nyelvére lefordítva kialakította a fajilag meghatározott szövetséges germán és magyar imperializmus toposzát. Ebből kiindulva vált lehetségessé koherensen érvelni a felbomlás mellett.

Az új ideológia terjedése, amely a háborús helyzetben nemcsak érthetőnek, de már-már elkerülhetetlennek tartható, lemérhető a korábban mérsékelt, a Monarchiával kritikái ellenére is szimpatizáló Auerbach idézett munkájának második, 1917-es kiadásához írt előszavából. Ebben – Léger-t és Denis-t követve – fenntartások nélkül a Monarchia végéről beszélt, egy helyen kijelentve, hogy a „*boldog Ausztria nem fog szép véget érni*”. Egykori pozíciójának nyomai abban fedezhetők fel, hogy kijelenti, továbbra is tartózkodik „*a térképek újrarajzolásának elsietett*” megkezdésétől.³²

Az 1914 előtti állapotok leírására alkalmazott dualista modell struktúráiban gondolkodva az 1914 és 1918 közötti változást tömören úgy jellemezhetnénk tehát, hogy az egykori alternatív diskurzus a politikai környezet megváltozásából profitálva lényegében kiszorította az események által hiteltelenített geopolitikai iskolát, és a folyamat során megkettőződött, azaz történeti narratívája mellé egy második, nyíltan politikai is konstruálódott.

A folyamat teljességét Jean Larmeroux 1918-as kétkötetes munkájának – *Ausztria-Magyarország külpolitikája 1875-1918* – áttekintése támaszthatja alá. Larmeroux jogászként végzett, és ügyészi állásban dolgozott a párizsi feljebbviteli bíróságon. Megközelítése és ennek megfelelő forrásbázisa, mely főleg nyomtatásban megjelent 1914 előtti diplomáciai iratokból állt össze, módszertanilag mindenképpen a geopolitika iskolával rokonítja. Problémalátása is ezt a rokonságot támasztja alá, mivel témaválasztásának megfelelően csak futólag érinti a nemzetiségi kérdést. Szemben az *histoire engagée* eszmeiségét valló szlavistákkal, Larmeroux leszögezi, hogy „*szaktörténelmet*”, még hozzá diplomáciatörténetet ír, a szakma minden céhes követelményére utalva.

A formai-módszertani hasonlósággal szemben ugyanakkor a tartalmi szembenállás legalább ennyire könnyen megragadható. Míg 1914 előtt a politológusok a Monarchia német szövetségét kényszer eredményeként értékelték, és szüntelenül a „*kiszabadítás*” módozatain gondolkodtak, Larmeroux gyökeresen más értelmező sémába illeszti a megelőző fél évszázad osztrák-magyar külpolitikáját. Érvelésének alapja földrajzi, de a változatlan térképből teljesen mást olvas ki, mint Chéradame és nemzedéke. Nézete szerint „*az egykori nagyságán méltó sas tekintete akkor gyullad ki újra, mikor a horizonton felderengeni látja Szaloniki és Konstantinápoly kupoláit. A Közép-Európa hegyei közé zárt, egyetlen keskeny és zárt tengeri kijáratral rendelkező fogoly szárnyaival nagyobb tengerek habját kívánja felkavarni, csőrét minaretek tetején élesítené*”.³³ A laza kronologikus rendje ellenére rapszodikus szerkezetű, vissza-visszatérő történetekből és megállapításokból építkező munka tulajdonképpen a nagyhatalom „*kisiklásának története*”. Az elbeszélő séma tragikus-szatirikus, hiszen egy bukást beszél el, azonban empátia nélkül, és így a tragikus

³² AUERBACH, Bertrand: *Les races et les nationalités en Autriche-Hongrie*. Alcan, Paris 1917. I. IX. o.

³³ LARMEROUX, Jean: *La politique extérieure de l'Autriche-Hongrie 1875-1914*. Plon, Paris 1918. I:27.

szatirikus, hiszen egy bukást beszél el, azonban empátia nélkül, és így a tragikus cselekményt sok esetben ironikus hang idegeníti el.

Az elbeszélés váza az egymást követő bűnök sorozata, melyet a „*legyőzőjét, Bismarckot követve új útra tért*” birodalom követ el saját nagyhatalmi státuszának csapdájában. A tragikus hiba ugyanakkor a Monarchia nemzetiségeket elnyomó politikája, ennek következtében „*nem követhetett más külpolitikát, mint a szabadság minden formájának üldözését*”.³⁴ Az antihős köré szőtt dráma többi szereplője a dramaturgia dinamikájának megfelelően a hősök, illetve a cinkosok közé kerülhet. Mivel az egyetlen strukturáló elem a Monarchiához való viszony, minden ellensége, így a cári Oroszország is, amelytől „*az osztrákok ellopják*” Bulgáriát, a szabadságért küzdők oldalára kerül. Obrenovics, a cinkos pedig „*eladja*” népét, és vazallusa lesz saját nemzettársai elnyomóinak.³⁵ A szabadság legodaadóbb harcosai ugyanakkor érthetően szintén szerbek, akik elsőként fordulnak szembe az „*Európát fenyegető árnyékkal*”. A narráció lezárását a háború kitörése adja, amikor a szerző szerint egyértelműen eldőlt, kiknek „*a vállaira hull vissza a felelősség*”.³⁶

Larmeroux kétkötetes munkája a fentebb vázolt kettős modellben végbement átalakulás utolsó stádiumát reprezentálja, mely egyben a kettősség felszámolását, eltűnését is jelzi. A Monarchiára vonatkoztatott geopolitikai érvelés 1914 és 1918 között radikális tartalmi változáson ment át, és a szlavisták eredeti, már az 1870-es években kialakított történeti szempontrendszerükkel komplementerré vált. Ugyanakkor módszertani átalakulás nem következett be, a „*politológia*” továbbra is átpolitizált térkonceptiójával operált, és a nagyhatalmak közötti kapcsolatok sémáiban gondolkodott. Ebből a szempontból tehát megőrződött az eredeti szlavista módszertan sajátossága, amelyet ideiglenesen még Denis és Léger is feladtak, amikor „*elkötelezett történelemből*” háborús propagandistákká lettek. A történeti megközelítés ezzel a francia Monarchia-irodalomban jó időre háttérbe szorult, a téma bizonyos történelmi távolság kialakulásáig jogászok, politológusok, szociológusok, geográfusok és közgazdászok terepévé vált. A filológiai szlavista diskurzusnak ugyanakkor sikerült a pozitívista társadalomtudományokat beoltania irracionális, etnocentrikus érvrendszerével, amely a francia békemű két háború közötti védelmezői számára kényelmes kettős, morális és reálpolitikai legitímációs diskurzust teremtett.

Az itt elemzett művekről azonban egy további, módszertani állítás tehető. Léger és Denis munkásságát „*elkötelezett történelemként*” értékeltük, némileg eufemisztikusan. Ezek a cseh nacionalista értelmiségi körök által befolyásolt szerzők, mint jeleztük, egyértelműen átvették szláv barátaik nézőpontját, és jól kimutatható előítélet-rendszer alapján rendezték és értelmezték a narrációjukba beemelt eseményeket. A *sine ira et studio* elvéről való lemondás, a ma messzemenően tudománytalannak tartott nemzetkarakterológiai-historicista módszer segítségével mégis nekik sikerült felmérni, hogy a Monarchiát belülről feszítő nemzetiségi probléma milyen mértékű regionális válsággal fenyeget, jóllehet ők ezt nem is válságnak, hanem egyszerűen felszabadulásnak tekintették. Velük szemben Eisenmann, az eszmerendszerükkel szemben korántsem ellenséges tanítvány, is tanácstalannak bizonyult, amikor a hagyományos brit intézmény- és jogtörténeti iskola, illetve a francia pozitívizmus módszereivel kísérelte meg a kettős Monarchia értelmezését, hiszen csupán alkotmányos rendezettségét állapította meg, valamint az osztrák és magyar fél látásmódjára irracionális viselkedését.³⁷

³⁴ Uo. II: 457.

³⁵ Uo. II: 443. 456.

³⁶ Uo. II: 456-461.

³⁷ A nacionalista történelemszemlélet jellegzetességeinek kiemelésekor Antony D. Smith és Csepeli György által meghatározott szempontokból indultunk ki. SMITH, Anthony D.: *National Identity*. Reno, NE, University of

Eisenmann, és különösen a nagyhatalmi politikában gondolkodó, és a francia reváns-vágyból születő *wishful thinking* diskurzusából kiszabadulni nem tudó geopolitikai iskola mellett nem sikkadhat el a szlavisták egy jelentős innovációja: mint tudományos „*partizánok*”, egy olyan újszerű diskurzust honosítottak meg a francia tudományban, amely német és német ihletésű kelet-európai fogalmakkal operálva, gyökeresen más nemzetképzéssel képesek voltak sikeresen magyarázni, esetenként megjósolni a Monarchiában zajló folyamatokat. Bár tárgyilagosságról esetükben szó sem lehetett, irracionálisan konstruált fogalomrendszerük képes volt modellálni inspirációjának forrását, a nyugat-európai paradigma számára csak hiányosan értelmezhető, szintén irracionális kelet-európai nacionalizmusokat.

Nevada Press, 1991. 71-93. CSEPELI György: *Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon a 70-es években*. Műzsák, Budapest 1982. 52. 69-74.